

ALEXIS DE TOCQUEVILLE DEMOKRACIE V AMERICE II.

LIDOVÉ NOVINY

JAK ROVNOST VNUKÁ AMERIČANŮM PŘEDSTAVU NEKONEČNÉ ZDOKONALITELNOSTI ČLOVĚKA

Rovnost vnuká lidskému duchu četné představy, k nimž by bez ní nedošel, a proměňuje téměř všechny, které již měl. Jako příklad vezmu ideu lidské zdokonalitelnosti, protože je to jedna z hlavních idejí, jaké si může rozum vytvořit, a představuje sama závažnou filozofickou teorii, jejíž důsledky lze v každém okamžiku vidět v praxi.

Ačkoli se člověk v mnoha bodech podobá zvířatům, má jeden rys, který náleží jenom jemu: zdokonaluje se, zatímco zvířata nikoli. Lidstvo si bylo od počátku tohoto rozdílu vědomo. Idea zdokonalitelnosti je tedy tak stará jako svět; nevznikla díky rovnosti, ale rovnost jí dává novou podobu.

Když jsou občané rozřídění podle stavu, povolání a původu a všichni nuceni jít cestou, kterou jim určila náhoda, každý věří, že se dostal až k posledním mezím lidských možností, a nesnaží se bojovat proti nevyhnutelnému osudu. Ne že by aristokratické společnosti absolutně upíraly člověku schopnost zdokonalovat se. Nepovažují ji však za neomezenou; chápou ji jako zlepšení, ne jako změnu; představují si, že se životní podmínky společnosti mohou zlepšit, nikoli změnit. A i když připouštějí, že lidstvo uskutečnilo velký pokrok a že může dosáhnout ještě dalšího, kladou mu jistě nepřekročitelné meze.

Aristokratické společnosti sice nevěří, že dosáhly svrchovaného dobra a absolutní pravdy (který člověk nebo který národ by byl ostatně tak šlechetný, že by si to představoval?), ale rády se přesvědčují, že dosáhly téměř takového stupně velikosti a znalostí, jaký odpovídá naší nedokonalé přirozenosti. A protože se kolem nich nic nepohybuje, ochotně si namlouvají, že je všechno na svém místě. Tak si zákonodárci činí nárok na to, že vyhláší věčné zákony, národy a králové chtějí stavět pomníky navěky a současná generace si klade za úkol uspořít generacím budoucím péči o řízení jejich osudu.

Spolu s tím, jak zanikají kasty, jak se sblíží třídy, jak lidé mění zvyky, obyčeje, zákony, jak se objevují nová fakta, jak vycházejí na světlo nové pravdy, jak mizí staré názory a na jejich místo přicházejí nové, objevuje se v lidském duchu obraz ideální a vždycky prchavé dokonalosti.

Před očima každého člověka probíhají tedy neustálé změny. Postavení jedněch se zhoršuje, a pak člověk příliš dobře chápe, že národ nebo jednotlivec, ať by byl jakkoli osvícený, není neomylný. Druzí svůj los zlepšují, a pak docházejí k závěru, že člověk je obecně nadán neomezenou schopností zdokonalení. Jejich nezdary jim ukazují, že nikdo si nemůže lichotit, že objevil absolutní dobro; jejich úspěchy je podněcují, aby se za tímto dobrem bez odychu hnali. Tak člověk neustále hledající, klesající, pozvedající se, často zklamán, ale nikdy odrazen neustále směřuje k oné nesmírné velikosti, kterou nejasně tuší na konci dlouhé cesty, jíž musí lidstvo ještě projít.

Je téměř neuvěřitelné, co všechno zcela přirozeně vyplývá z této filozofické teorie, podle níž je člověk neomezeně zdokonalitelný, a jakým zázračným vlivem působí dokonce na ty, kdo se vždycky zabývali výhradně činnostmi, nikoli myšlením; u nich se zdá, že své jednání přizpůsobují této teorii, aniž ji znají.

Potkám amerického námořníka a ptám se ho, proč jsou lodi jeho země stavěny tak, aby málo vydržely, a on mi bez váhání odpovídá, že umění plavby dělá každodenně tak rychlé pokroky, že nejlepší loď by se brzy stala téměř nepoužitelnou, kdyby se její životnost prodlužovala na dobu delší než několik let.

V těchto slovech, náhodně pronesených nevzdělaným člověkem a týkajících se dílčího faktu, cítím obecnou a systematickou ideu, podle které se tento velký národ ve všem řídí.

Aristokratické národy jsou přirozeně vedeny k tomu, aby příliš zužovaly hranice lidské zdokonalitelnosti, ale národy demokratické zase tyto meze rozšiřují někdy nad míru.

PROČ DEMOKRATICKÉ SPOLEČNOSTI PROJEVUJÍ SILNĚJŠÍ A TRVALEJŠÍ LÁSKU K ROVNOSTI NE KE SVOBODĚ

První a nejprudší vášní, která se rodí z rovnosti životních podmínek, je, jak známo, právě láska k této rovnosti. Nedivme se tedy, že o ní hovořím přede vším ostatním.

Každý si mohl všimnout, že dnes, a zejména ve Francii, zaujímá tato vášnivá láska k rovnosti v lidském srdci stále větší místo. Stokrát již bylo řečeno, že naši současníci chovají daleko vroucnější a daleko stálejší lásku k rovnosti než ke svobodě; dosud jsem však nezjistil, že by se někde dostatečně prozkoumaly příčiny tohoto faktu. Pokusím se o to.

Lze si představit krajní bod, kdy by se svoboda a rovnost dotýkaly a splývaly spolu.

Předpokládejme, že všichni občané mají účast na vládě a že každý má stejné právo se na ní podílet.

Protože se tedy nikdo neliší od svých bližních, nebude nikdo moci uplatňovat tyranskou moc; lidé budou dokonale svobodní, protože si budou všichni zcela rovni, a budou všichni dokonale navzájem rovni, protože budou zcela svobodní. Právě k tomuto ideálu směřují demokratické národy.

To je nejdokonalejší forma, jaké může rovnost na zemi nabýt; ale existuje tisíc jiných, které sice nejsou stejně dokonalé, ale nejsou těmto národům o nic méně drahé.

Rovnost se může ustavit v občanské společnosti, a nemusí přitom vládnout v politickém světě. Lidé mohou mít právo věnovat se tímž zábavám, vstupovat do týchž povolání, setkávat se na týchž místech, krátce řečeno, mohou žít stejným způsobem a usilovat o bohatství stejnými prostředky a nemít přitom stejnou účast na vládě.

Jistý druh rovnosti může dokonce vzniknout v politickém světě, i když v něm není politické svobody. Člověk je roven všem svým bližním s výjimkou jednoho, který je pánem všech bez rozdílu a který si rovněž stejným způsobem vybírá ze všech nástroje své moci.

Bylo by snadné vytvořit řadu dalších hypotéz, podle nichž by se mohla mimořádně veliká rovnost spojovat s institucemi více nebo méně svobodnými nebo dokonce s institucemi, které by nebyly svobodné vůbec.

Ačkoli se lidé nemohou stát absolutně rovnoprávními, aniž by byli zcela svobodní, a ačkoli v důsledku toho rovnost ve svém nejkrajnějším stupni splývá se svobodou, jsme přesto oprávněni rozlišovat je.

Záliba, kterou lidé mají ve svobodě, a záliba, kterou pocítují vůči rovnosti, jsou totiž dvě různé věci a nebojím se dodat, že v demokratických společnostech jsou to dvě věci nerovné.

Podíváme-li se pozorně, uvidíme, že v každém století najdeme významný a dominantní fakt, k němuž se pojí ostatní; tento fakt vede téměř vždy ke zrodu základní myšlenky nebo hlavní vášně, která pak nakonec k sobě

přítáhne a strhne na svou cestu všechny city a všechny ideje. Je to jako velká řeka, do níž, jak se zdá, spěchá každý z okolních toků.

Svoboda se lidem zjevovala v různé době a v různé formě; nevázala se výlučně na určité společenské zřízení a setkáváme se s ní i jinde než v demokraciích. Nemohla by tedy tvořit rozlišující znak demokratických epoch.

Významným a dominantním faktem, který je specifický pro tyto epochy, je rovnost životních podmínek; hlavní vášní, která hýbe v těchto dobách lidmi, je láska k této rovnosti.

Neptejte se, jaký jedinečný půvab nacházejí lidé demokratické doby v tom, že žijí jako navzájem si rovní, ani se netažte po zvláštních důvodech, které je vedou k tomu, že se tvrdošjně upínají k rovnosti spíše než k jiným výhodám, jež jim společnost nabízí: rovnost tvoří rozlišující znak epochy, v níž žijí, to samo o sobě stačí jako vysvětlení, proč jí dávají přednost před vším ostatním.

Avšak nezávisle na tomto důvodu je tu řada dalších, které ve všech dobách zpravidla povedou lidi k tomu, aby dávali přednost rovnosti před svobodou.

Kdyby bylo vůbec možné, aby nějaký národ sám zrušil nebo aspoň omezil rovnost, která v něm vládne, podařilo by se to pouze po dlouhém a ne snadném úsilí. Bylo by nutné, aby změnil svoje společenské zřízení, zrušil své zákony, nahradil své ideje jinými, změnil své zvyky i své mravy. Ale k tomu, aby ztratil politickou svobodu, stačí, aby ji nebránil, a ona zmizí.

Lidé se tedy nedrží rovnosti pouze proto, že je jim drahá, ale lpí na ní také proto, že věří, že může trvat navěky.

Nepotkáte tak omezeného a tak lehkomyšlného člověka, aby nezjistil, že politická svoboda může ve svých výstředcích ohrožovat klid, dědictví, život jednotlivců. Naproti tomu pouze pozorní a prozíraví lidé pociťují nebezpečí, jimiž nás ohrožuje rovnost, a ti se obvykle vyhýbají, aby na ně upozornili. Vědí, že bědy, jichž se obávají, jsou vzdálené, a doufají, že postihnou pouze budoucí generace, takže současnou generaci neznepokojují. Zla, která někdy s sebou přináší svoboda, jsou bezprostřední; všichni je vidí a všichni je, více nebo méně, pociťují. Zla, ke kterým může vést extrémní rovnost, se projevují pouze krok za krokem; postupně se vplíží do společenského těla; vnímáme je pouze čas od času a v okamžiku, kdy se projeví naplno, zvyk způsobil, že je již necítíme.

Výhody, které přináší svoboda, se ukazují teprve dlouhodobě a není vždycky snadné poznat příčinu, z níž se zrodily.

Výhody rovnosti jsou patrný okamžitě a lidé jsou každodenně svědky, jak tryskají ze svého zdroje.

Politická svoboda přináší čas od času jistému počtu občanů největší radosti.

Rovnost však poskytuje každému člověku denně množství drobných potěšení. Půvaby rovnosti se projevují neustále a jsou dostupné všem; ani nejvznešenější srdce nejsou k nim necitlivá a i ty nejvšednější duše v nich nacházejí zalíbení. Vášnivá láska, kterou rovnost vyvolává, je zároveň prudká i všeobjímající.

Lidé by se nemohli těšit politické svobodě, aniž by ji vykoupili jistými obětmi, a nikdy jí nelze dosáhnout jinak než velikým úsilím. Ale potěšení,

kteřá skýtá rovnost, se nabízejí sama. Zdá se, že k jejímu zrodu přispívá každá z drobných nahodilých událostí soukromého života, a k tomu, aby jich člověk okusil, stačí pouze žít.

Demokratické společnosti milují rovnost v každé době, ale jsou jisté epochy, kdy svou vřelou náklonnost dovádějí až k posedlosti. K tomu dochází v okamžiku, kdy se stará sociální hierarchie, už dlouho ohrožovaná, po posledním boji občanské války konečně hroutí, kdy jsou přehrady, které občany oddělovaly, konečně strženy. Lidé se pak vrhají po rovnosti jako po kořisti a drží se jí jako vzácného pokladu, který jim chce někdo vyrvat. Vášnivá láska k rovnosti vniká ze všech stran do lidského srdce, šíří se zde, celé je zaplňuje. Neříkejte lidem, že když se tak slepě oddávají jediné výlučné vášni, ohrožují tím své výsostné zájmy; jsou hlupí. Neukazujte jim svobodu, která jim uniká, zatímco jsou cele zaujati něčím jiným; jsou slepí; anebo spíše mají oči jen pro jediné dobro na celém světě, které je hodno závidět.

To, co jsem řekl, platí pro všechny demokratické státy. To, co následuje, se týká výhradně nás.

U většiny moderních národů, a zvláště u všech národů evropského kontinentu, začíná představa svobody a láska k ní vznikat a rozvíjet se teprve v okamžiku, kdy se životní podmínky začnou vyrovnávat, a to jako důsledek právě této rovnosti. O nivelizaci postavení svých poddaných se nejvíce zasloužili absolutističtí monarchové. U těchto národů předcházela rovnost svobodě; rovnost byla tedy starou skutečností, když byla svoboda ještě něčím novým; první již vytvořila své vlastní názory, zvyklosti, zákony, když druhá teprve vznikala a začínala se otevřeně projevovat. Tak zůstávala svoboda ještě teprve v představách a přáních, zatímco rovnost již pronikla do zvyklostí, zmocnila se mravů a dala specifickou podobu všem životním činnostem. Je pak div, že dnešní lidé dávají přednost rovnosti před svobodou?

Myslím, že všechny demokratické společnosti mají přirozenou zálibu ve svobodě; ponechány samy sobě o ni usilují, milují ji a cítí opravdovou bolest, když je o ni někdo připravuje. Ale pro rovnost cítí opravdovou vášeň, nenasytnou, věčnou, nepřekonatelnou; touží po rovnosti ve svobodě, a není-li to možné, přejí si ji tedy v otroctví. Snesou chudobu, zotročení, barbarství, ale nestrpí aristokracii.

To platí v každé době a především v naší. Každý, kdo bude chtít bojovat proti této nepřekonatelné síle, bude poražen, jakákoli moc, která se jí postaví, bude svržena a zničena. Dnes nelze nastolit svobodu bez její podpory, a ani despotismus by nemohl bez ní vládnout.

Kapitola II

INDIVIDUALISMUS V DEMOKRATICKÝCH ZEMÍCH

Ukázal jsem, jak v době rovnosti hledá každý člověk své přesvědčení sám v sobě; nyní chci ukázat, jak obrací rovněž všechny své city k sobě samému.

Individualismus je nový výraz, který se zrodil z nové ideje. Naši otcové znali pouze egoismus.

Egoismus je vášnivá a přemrštěná láska k vlastní osobě, která vede člověka k tomu, aby všechno vztahoval výhradně k sobě a aby dával sobě přednost přede vším ostatním.

Individualismus je cit uvážený a pokojný, který vede každého občana k tomu, aby se izoloval od masy svých bližních a uchýlil se do ústraní se svými přáteli a se svou rodinou; když si takto vytvořil svou malou společnost pro vlastní potřebu, ochotně ponechává velkou společnost jí samé.

Egoismus se rodí ze slepého pudu; individualismus vychází spíše z mylného úsudku než ze zvrhlého citu. Jeho zdrojem jsou chyby rozumu právě tak jako nedostatky srdce.

Egoismus ničí zárodky všech ctností, individualismus vysušuje především zdroj ctností veřejných; dlouhodobě však napadá a ničí i všechny ostatní a nakonec splývá s egoismem.

Egoismus je neřest stará jako svět. A nedá se říci, že by patřil spíše k jedné formě společnosti než k druhé.

Individualismus je demokratického původu a jeho rozšíření hrozí tím více, čím více se životní podmínky vyrovnávají.

V aristokratických společnostech zůstávají rodiny po staletí ve stejném stavu a často na stejném místě. To dělá takřkajíc všechny generace současníky. Člověk téměř vždy zná své předky a ctí je; předvídá už i své pravnuky a miluje je. Ochotně na sebe bere povinnosti vůči těm i oněm a často se stává, že obětuje své vlastní rozkoše těmto bytostem, které už nežijí nebo se ještě nezrodily.

Aristokratické instituce vedou navíc k tomu, že každý člověk je úzce připoután k mnoha svým spoluobčanům.

Protože v aristokratické společnosti jsou třídy od sebe striktně oddělené a nehybné, stává se každá z nich pro toho, kdo k ní náleží, jakousi malou vlastí, viditelnější a dražší než vlast velká.

Protože v aristokratických společnostech mají všichni občané své pevné místo, jedni nad druhými, vyplývá z toho také, že každý z nich vidí vřady nad sebou někoho, jehož ochranu potřebuje, a pod sebou jiného, od něhož může žádat přispění.

Lidé, kteří žijí v aristokratických dobách, jsou tedy téměř vždy těsně vázáni na něco, co stojí mimo ně, a často jsou ochotni zapomenout na sebe samy. Je pravda, že v těchto dobách je obecný pojem „bližního“ nejasný a že zde stěží někdo myslí na to, aby se věnoval věci lidstva; ale lidé se často obětují pro jiné konkrétní lidi.

V demokratických dobách jsou naproti tomu povinnosti každého jednotlivce vůči lidstvu daleko jasnější, ale oddanost jednotlivému člověku vzácnější: pouto lidské náklonnosti je všeobecnější a současně volnější.

V demokratických společnostech se z nicoty neustále vynořují nové rodiny a jiné do ní zase zapadají; všechny, které zůstávají, mění tvář; nit času se neustále trhá a stopa generací mizí. Snadno se zapomíná na ty, kdo

byli před námi, a nikdo nemá žádnou představu o těch, kteří přijdou po nás. Zajímají nás jen ti nejbližší.

Protože se všechny třídy sblíží a mísí, stávají se jejich členové k sobě navzájem lhotejnými a jakoby cizími. Aristokracie udělala ze všech občanů jediný dlouhý řetěz, který stoupal od rolníka až ke králi; demokracie tento řetěz trhá a ponechává každý článek zvlášť.

S tím, jak se životní podmínky vyrovnávají, objevuje se velký počet lidí, kteří sice nejsou dostatečně bohatí ani mocní, aby měli velký vliv na osud svých bližních, nicméně získali nebo si zachovali dosti vzdělanosti a majetku, aby si vystačili sami. Nejsou nikomu ničím povinováni a takřka nic od nikoho neočekávají; navykají si chápat se vždycky izolovaně a rádi si představují, že jejich osud je plně v jejich rukou.

Demokracie tedy vede nejen k tomu, že člověk zapomíná na své předky, ale zatajuje mu i jeho potomky a odděluje jej od jeho současníků; obrací jej neustále jen k sobě samému a hrozí, že jej nakonec celého uzavře do osamělosti jeho vlastního srdce.

Kapitola III

PROČ JE INDIVIDUALISMUS PO DEMOKRATICKÉ REVOLUCI SILNĚJŠÍ NEŽ V JINÉ DOBĚ

Především v okamžiku, kdy končí formování demokratické společnosti na troskách aristokracie, je tato vzájemná izolace lidí a egoismus, který je jejím důsledkem, nejnápadnější.

Tato společnost neobsahuje pouze velký počet nezávislých občanů; je denně zaplavována lidmi, kteří dosáhli nezávislosti teprve včera a jsou opilí svou novou mocí: jsou unášeni domyšlivou důvěrou ve své vlastní síly, a protože si nedovedou představit, že by mohli napříště potřebovat pomoc svých bližních, nerozpakují se ukazovat, že myslí pouze na sebe.

Aristokracie hyne obvykle teprve po dlouhém boji, během něhož se rozlítla nesmířitelná nenávisť mezi různými třídami. Tyto vášně přezívají i po vítězství a můžeme najít jejich stopy uprostřed demokratického zmatku, který po něm následuje.

Ti z občanů, kteří byli v zničené hierarchii mezi prvními, nemohou hned zapomenout na svou bývalou velikost; dlouho se považují v nové společnosti za cizince. V lidech se stejným postavením v této nové společnosti vidí utlačovatele, jejichž osud nemůže vzbuzovat sympatie; ztratili z očí ty, kteří jim byli dříve rovni, a necítí se již svázáni společnými zájmy s jejich osudem; každý se stahuje do ústraní a domnívá se, že mu nezbyvá, než aby se staral pouze sám o sebe. Naproti tomu ti, kdo stáli kdysi na spodních příčkách společenského žebříčku a které revoluce náhle pozvedla na všeobecnou úroveň, užívají s jakýmsi tajným neklidem nově nabyté nezávislosti; vidí-li vedle sebe některé z těch, kdo dříve stá-

li nad nimi, vrhají na ně pohledy plné triumfu i obav a odvracejí se od nich.

Obvykle právě v počátcích demokratických společností mají občané nejspíše sklon izolovat se.

Demokracie vede lidi k tomu, aby se se svými bližními nijak nesbližovali; ale demokratická revoluce je má k tomu, aby se sobě vyhýbali, a prodlužuje v podmínkách rovnosti nenávist, která se zrodila v podmínkách nerovnosti.

Velkou výhodou Američanů je, že dospěli k demokracii, aniž museli projít demokratickými revolucemi, a že se už narodili navzájem si rovni a nemuseli se jimi teprve stát.

Kapitola I

ROVNOST DÁVÁ LIDEM PŘIROZENOU ZÁLIBU VE SVOBODNÝCH INSTITUCÍCH

Rovnost, která činí lidi vzájemně nezávislými, vede k tomu, že si osvojují návyk a chuť řídit se ve své osobní činnosti pouze svou vůlí. Tato úplná nezávislost, již se trvale těší vůči svým bližním a ve zvyklostech svého soukromého života, má za následek, že pozorují znepokojeným pohledem každou autoritu, a vede je brzy k ideji politické svobody a k lásce k ní. Lidé žijící v této době kráčejí tedy po svahu, který je přirozenou cestou vede ke svobodným institucím. Vezměte namátkou jednoho z nich: nahlédněte, je-li to možné, do jeho primitivních sklonů a zjistíte, že ze všech různých vlád nejdříve pochopí a nejvíce si váží vlády, jejíž hlavu zvolil a jejíž činnost kontroluje.

Ze všech politických důsledků, k nimž vede rovnost životních podmínek, nejdříve upoutá pozornost a nejvíce děsí bázlivého ducha láska k nezávislosti a nedá se říci, že zcela neprávem, neboť anarchie má v demokratických zemích hrozivější rysy než jinde. Protože občané nemají na sebe navzájem žádný vliv, zdá se, že v okamžiku, kdy státní moc, která je udržuje na jejich místě, začne selhávat, musí ihned vzniknout strašný zmátek, a že když se každý odchýlí jiným směrem, rozpadne se okamžitě společenský útvar na prach.

Jsem nicméně přesvědčen, že anarchie není hlavním zlem, jehož se musí demokratická epocha obávat, ale zlem nejmenším.

Rovnost totiž vytváří dvě tendence: jedna vede lidi přímo k nezávislosti a může je nejednou dohnat až k anarchii, druhá je vede cestou delší, skrytější, ale jistější směrem k otroctví.

Lidé snadno vidí první z nich a stavějí se jí na odpor, druhou se však nechávají strhnout, aniž si to uvědomují; je proto mimořádně důležité na ni ukázat.

Pokud jde o mne, jsem dalek toho, abych vytýkal rovnosti neposlušnost, kterou vyvolává; právě za to ji chválím. Obdivuji ji, protože v ní vidím nejasnou představu uloženou v hloubi ducha a srdce každého člověka, něco jako instinktivní sklon k politické nezávislosti, připravující tak lék proti nemoci, která se z ní rodí. Právě proto jsem k ní přilnul.